

Tito — legenda

Vilko
Vinterhalter

V sedanjem svetu, v drugi polovici dvajsetega stoletja, je malo politično pismenih in družbeno zavzetih ljudi, ki ne bi vedeli za ime predsednika Socialistične federativne republike Jugoslavije Josipa Broza Tita. Ta krog ljudi je pravzaprav še mnogo širši. Za njegovo ime vedo milijoni in milijoni ljudi po vsem svetu, ki jim pomeni svobodno, neodvisno in miroljubno deželo, ki si je v drugi svetovni vojni z nadčloveškimi napori in množičnim junaštvom priborila svobodo in ki se zdaj na vseh mednarodnih forumih bori, da bi bili tudi drugi narodi in druge dežele prav tako enakopravni in svobodni, kakor je sama — dežela, ki ji načeljuje Tito.

Zdaj zadostuje, da katerikoli veliki svetovni časnik bodisi v Evropi, Afriki, Aziji ali v obeh Amerikah objavi v naslovu kakega članka »Tito pravi« ali »Tito je rekel«, pa ljudje že vedo, za katero osebnost gre in na katero državo misli. Še več. Precej dobro že lahko ocenimo ne o čem, marveč v katerem smislu kaj reče ali je rekel. In nasprotno: kadarkoli se v našem svetu pripeti kaj novega, kadar nastane kak izredno težaven in kritičen položaj, ki ogroža sedanji red stvari ali svetovni mir, mnogi ljudje pričakujejo, da bo Tito kaj povedal ali ukrenil. Tito doslej teh upov ni razočaral. Njegova beseda in akcija sta dostikrat pomenili ne samo bistveno dobro presojo dogodkov, marveč sta bili tudi prispevek k razrešitvi nastajajočih problemov. Tito v svetu res ni neznan. Neznani tudi niso njegovi temeljni pogledi na sedanjo dobo in njene probleme, ne narodi in država, iz katere je vzniknil, ne družbena ureditev in pota njenega nadaljnjega razvoja, za katere se zavzema.

Vendar pa, če zdaj ljudje vedo za Tita in za njegovo vlogo v mednarodnih dogajanjih, je malo znano o Titu, o genezi osebnosti, ki s svojo rastjo simbolizira sodobni razvoj jugoslovanskih narodov, njihove države in družbene ureditve, v kateri žive.

Ne moremo reči, da se o Titu v tem smislu sploh ni pisalo. Ali da se ni pisalo dovolj ali vsestransko. Titova osebnost je pokrita z dolgim seznamom monografij, med katerimi je najmanj jugoslovanskih. Dobri poznavalci zgodovine jugoslovanskih narodov, ljudje, ki so bili med usodnimi dnevi osvobodilne vojne narodov Jugoslavije neposredno pri Titu, ljudje, ki so delili z njim dobro in zlo vojne ter preživeli v pogovoru z njim ure in dneve, so dali v objavljenih delih svojo vizijo Tita s tolikerkimi podatki in podrobnostmi, da lahko rečemo, da je bistveno malo tega, kar bi bilo treba biografsko še raziskati in dodati, da bi bila slika Titove osebnosti faktografsko popolna.

Odkod potemtakem kljub temu trditev, da je o Titu kot osebnosti malo znano? Ne zaradi važnosti, marveč metodološko je treba reči, da so razlogi tudi kvantitativne narave. Razen Vladimira Dedijera knjige »Tito — prispevki za biografijo« in serije člankov v reviji »Life« iz leta 1952, pona-

tisnjenih tudi v vseh velikih časnikih zahodne Evrope, ki so seznanili široko svetovno javnost s Titovo osebnostjo in ogromno prispevali k informiranju sveta o Jugoslaviji, so vse druge publikacije in knjige izšle v tujini v skromnejši nakladi in povprečno niso šle dlje od rok ljudi, ki se posebej zanimajo za jugoslovanska politična, družbena ali gospodarska vprašanja.

In čim več je svetovni tisk pisal o Titu, o Jugoslaviji, o jugoslovanskih glediščih, o zunanji politiki, o vprašanih miroljubne koeksistence, neuvrščeniosti itd., tem bolj je Tito postajal simbol, njegova osebnost v smislu njene celovitosti, njenega razvoja pa družbena uganka. Številni članki o Titu med vojno in še številnejši priložnostni članki o njem med obiski po domovini in svetu iz povojnega obdobja so ustvarili določeno zgodovino, legendo, ki se je je prijela patina zgodovinskega mita, kar je zdaj vsaj pri nas v Jugoslaviji nevzdržno. Legenda o Titu, heroju osvobodilnega boja narodov Jugoslavije med drugo svetovno vojno, kakršna je dana v vrsti monografij o Titu, je kljub vsej dobronamernosti avtorjev in želji po objektivnosti polna primesi tistih dilem (dostikrat pa tudi skrivnih želja), ki jih je že sama zgodovina dokončno razvozlala v korist titovskega koncepta osvobodilnega boja narodov Jugoslavije in njihovega povojnega razvoja.

Ni brez pomena niti to, da ima mnogo dobronamernih avtorjev člankov o Titovi osebnosti pred očmi različne pozicije, družbene in politične, kakor tudi pozicije, ki niso jugoslovanske. Ni dvoma, da ima lahko vsakdo svoj prijem, da razlaga dejstva v luči svojih konceptov sveta in družbenega razvoja. To pravico imajo tudi Jugoslovani, ko dajejo svoj koncept Tita, držeč se svojega načina pojasnjevanja dejstev. Če je jugoslovanski koncept sodobne družbe in njenega razvoja deležen tolikšnega priznanja v svetu in če je bil doslej povsem razumljiv, je naravno povedati nekaj tudi o jugoslovanskem obravnavanju in pojasnjevanju osebnosti tvorca temeljnih jugoslovanskih konceptov svobodnega sveta. Mi pa smo se morali dostikrat soočiti z dejstvom, da je bila (ne jugoslovanska) koncepcija Tita v protislovju s sevanjem Titove osebnosti v dani zgodovinski situaciji.

Tito je v tem smislu prikazan kot legendarni junak epopeje, iz katere sta on in njegovo ljudstvo izšla kot zmagovalca, deležna odobravanja in občudovanja vsega sveta, zmagovalca, ki imata zgodovinsko možnost, da pokažeta, kaj znata. Ko da so ju spremljale dobre želje, da po veliki kataklizmi v tem svetu nasprotij in težav najdeta svojo pot in mesto. Tito je tako prikazan kot legenda in kot možnost.

Zgodovina pa teče naprej, svet se razvija in Titova osebnost, ki je bila v določenem smislu vnaprej vsa dana, se je razvijala in izpopolnjevala kot edinstvena osebnost v vihrah povojnih dogodkov do današnjih dni. Tito se je v novih preizkušnjah vsega sveta in Jugoslavije, v gibanju naprednega človeštva tudi sam potrdil v svojem prejšnjem liku in odkril v novih neslutnih vidikih.

Zdaj je nastala praznота glede prav teh novih strani Titove osebnosti. Tito dobiva nove poteze v luči novih dogodkov, v katerih sodeluje in na katere (po specifični veljavi svoje osebnosti in pomenu Jugoslavije v so-

dobnem svetu) tudi vpliva. Pa tudi če ne bi bilo tega pojava (novih dogajanj, v katerih sam sodeluje), razvoj naše civilizacije, nadaljnja pot človeške zgodovine stalno zahteva ponovno presojo osebnosti, njenega značaja in njenega mesta v sedanji družbi, ki se je zgodovinsko odmaknila od dogodkov, v katerih je sodelovala osebnost, o kateri govorimo. Če se mora zgodovina pisati vsakih deset let, se mora še bolj pisati biografija osebnosti, zlasti če je živa, in še bolj, če je družbeno in politično ustvarjalno aktivna.

Bili so časi, ko je za osebnostjo Josipa Broza Tita stalo zelo mnogo imen, toliko, da se jih niti sam nosilec ni zmeraj dobro spominjal, in da so zaradi tega nastajale nevednosti. Bili pa so tudi časi, ko so tisoči posebej izurjenih ljudi iskali osebnosti, ki so se skrivale za enim imenom, pa je niso mogli identificirati. Hitlerjev gestapo se je osmešil, ko je iskal Titovo osebnost. Za mirne občane je bilo takrat nevarno, če so se imenovali s Titovimi ilegalnimi imeni, ker jih je preverjala cela vojska obveščevalcev. Dokler ni med tako imenovano bihaško republiko, ob koncu leta 1942, Tito sam na javnem zboru v Bosanski krajini odstranil pajčolan s svojega psevdonima in se odkril vsemu svetu, so krožile o njegovi osebnosti najrazličnejše domneve. Bil je sovjetski agent in stavec z brado, ženska in komite, simbol, ki ga prevzame eden izmed voditeljev vstaje, brž ko je prejšnji ubit.

Tisti jugoslovanski občani, večidel kmetje in delavci, ki so Tita osebno poznali, so prihajali še več let po osvoboditvi dežele, da bi videli in »otipali« Tita, kakor krščanski neverni Tomaži, da bi si ga ogledali in ugotovili, ali je to prav on, njihov predvojni tovariš, njihov predvojni kmet, njihov Joža.

Tita je že med vojno poznala vsa Jugoslavija. V vrstah narodnoosvobodilne vojske je bil ugleden in znan, ker je korakal skupaj s svojimi borci ter delil z njimi zlo hudih preizkušenj in zanose zgodovinskih zmag. Ljudstvo osvobojenega ozemlja ga je poznalo iz javnih nastopov, iz govorov in pisane besede. Ljudstvo neosvobojenih krajev ga je poznalo iz številnih pisanih dokumentov, ki so prihajali iz osvobojenih krajev ali iz ilegalnih virov na okupiranem ozemlju. Poznali so ga iz propagande Hitlerja in Mussolinija ter njunih kolaboracionistov v raznih krajih razkosane Jugoslavije. Z njegovim likom so se seznanili prek več kot tisoč nemških in italijanskih tiralic in lepakov, ki so bili nalepljeni na vseh javnih mestih in razdeljeni med prebivalstvo, če le ne bi morda kdo za sto tisoč mark prijel in izročil nemškimi oblastem živega ali mrtvega Josipa Broza Tita. Samo fašistično-nacistična omejenost je v želji po uspehu lahko storila tolikšno neumnost, da je plemeniti Titov lik, z vizionarskim pogledom kot ikono razdelila med okupirano, toda nikoli podjarmljeno in ukročeno ljudstvo Jugoslavije.

Če Tito ni legenda za Jugoslovane iz časov narodnoosvobodilne vojne, je to še manj za Jugoslovane — občane Socialistične federativne republike Jugoslavije. Če je predsednik SFRJ odtlej obiskal več kot osemdeset raznih dežel sveta in stopil pred narode malone vseh kontinentov in držav, je še več potoval in še vedno potuje po republikah in avtonomnih pokrajinah svoje dežele in stopa pred svoje ljudstvo.

Kljub državnim in političnim poslom nikoli ne pozabi stopiti med kmete, prijatelje in znance svoje rojstne vasi, med delavce krajev, kjer je delal, med nekdanje politične kaznjence, s katerimi je bil zaprt, med borce, s katerimi se je vojskoval, in še bolj med ljudstvo, ki mu je sledilo med vojno in po njej in ga podpiralo v njegovih orlovskih poletih.

Tito ni legenda za narode Jugoslavije, ni uganka, hieroglif, Tito je del jugoslovanske stvarnosti, tako naraven in potreben, kakor sta zrak in voda. In če kdo nenadoma vpraša kakega majhnega Jugoslovana, dečka ali deklico, kdo je Tito, v mnogih primerih gotovo ne bo odgovoril, da je Tito predsednik SFRJ, marveč bo malce v zadregi, od srca in docela preprosto rekel:

— Hm, Tito je . . . Tito, naš tovariš Tito!

In ko na eni strani zunaj dežele kaže, da je Tito skrivnostna, legendarna osebnost, da so pota, po katerih se je vzpenjala in prišla na sedanje pozicije ena najmarkantnejših osebnosti naše dobe, neznana, ni na drugi strani za jugoslovanske občane v njegovem življenju v najbolj bistvenih vprašanjih nobene nejasne in neznane strani. Vse je znano, vse je raziskano in objavljeno. In vsak jugoslovanski otrok lahko vidi Titovo rojstno hišo in izbo, v kateri je spal, kuhinjo, v kateri se je hranil, in travnik, na katerem je pasel živino. Vidi lahko šolo, v kateri se je učil, delavnico, v kateri se je izučil obrti, strgarsko stružnico v podjetju, kjer je delal, celice, v katerih je bil zaprt, stanovanja, v katerih je ilegalno živel. Če gre človek po bojnih stezah partizanskih odredov, brigad, divizij in korpusov, lahko vidi kolibe, v katerih je prenočeval, položaje, kamor je prihajal neposredno pred sovražnikove cevi, kmečke hiše, vodnjake, pečine — vse je do podrobnosti znano.

Znana je vsaka Titova beseda, ki jo je napisal v težavnih okoliščinah ilegalnosti med vojno in po njej, v graditvi svoje dežele in boja za njeno politično in stvarno svobodo in neodvisnost. Znani so ljudje, s katerimi je živel, tovariši, s katerimi se je boril, znani so ljudje, ki so šli z njim, ki jih je navduševal, in ljudje, ki so ga zapustili in izdali.

Znani so njegovi znanci in prijatelji na torišču mednarodnega sodelovanja, s katerimi je dolga leta delal in dela za stvar miru in naprednega razvoja v svetu.

Tito je zdaj odprta knjiga, v kateri ni izpuščenih ali prečrtanih besed ne iztrganih strani. Ta knjiga še ni končana. Upajmo, da ni končana niti približno.

Tito je za narode Jugoslavije del njihove minulosti, njihova sedanost in v marsičem njihova anticipirana prihodnost. Zanje je lahko tudi nekoliko nenavadno, da se piše knjiga o Titu. Zakaj? Čemu? Narodi Jugoslavije jo poznajo iz stoterih podrobnosti in v njeni nedogovorjeni celotnosti.

Toda za tiste ljudi zunaj Jugoslavije, ki jim je le-ta pri srcu spričo njene nedavne minulosti, spričo odločnosti njenih narodov, da se bore za svojo svobodo in neodvisnost, spričo njene pripravljenosti, da pomaga in podpre, vse svobodoljubne narode v svetu, njene odkrite simpatije za boj narodov za njihovo neodvisnost v zapletenih razmerah sedanjega sveta, pa jugoslo-

vanska verzija Tita lahko pove nekaj novega. Ne v faktografiji, ne v nečem, kar še ni odkrito niti objavljeno, marveč zaradi interpretacije sedanjih odnosov jugoslovanske družbe, v katerih postaja Tito še jasnejši, še bolj logičen v vseh oblikah svoje osebnosti, ki, čeprav mnogostranska, gotovo ni zapletena.

Nova (vsaj po svojem obravnavanju) knjiga o Titu s sodobnih jugoslovanskih pozicij ima lahko še eno stran, ki ni kratko malo zadovoljevanje vedoželjnosti po novih pojavih naše dobe in osebnosti kot njihovih nosilcih. V našem svetu, ki je kljub državnim, političnim ali družbenim pregrajam globoko medsebojno odvisen in povezan, v katerem je nemogoče preprečiti izmenjavo idej in ki nezaježljivo teži za mednarodnim demokratičnim sodelovanjem na vseh toriščih družbene dejavnosti, imajo novi pojavi tudi svojo praktično stran. Novi pojavi zbujaajo zanimanje prav spričo vsakdanje družbene in politične prakse, pa naj bo kakršnekoli narave ali obsega. Pojav Jugoslavije v sodobnih razmerah je za mnoge lahko in tudi je stvar družbenopolitičnih laboratorijev, ta pojav ne pride iz retorte preizkušanja. Za druge je morda še en dokaz več, da pri diferenciranju dveh praks še vztrajneje ostajajo pri svoji. Toda hočeš nočeš so Jugoslovani, ki ohranjajo svojo družbeno prakso in svoje izkušnje samo zase, predmet živega zanimanja drugih dežel, ljudi, gibanj kot alternative, kot možne razrešitve.

Zato je zanimanje za Titovo osebnost v bistvu zanimanje za ustvarjalca tistega novega, kar jugoslovanska razvojna pot prinaša v zakladnico novih dogajanj v svetu — teoretično in praktično.

V zgodovinsko neponovljivem položaju so se narodi Jugoslavije v izredno težavnih okoliščinah pod vodstvom moža, ki je znal organizirati vse najboljše sile dežele in prek monolitne politične organizacije, kakor je bila KPJ ter prek široke politične organizacije, kakor je bila Ljudska fronta, malone v brezupnem položaju osvobodili in združili, dali pomemben prispevek k zlomu fašistične agresije in odprli prosta pota naprednemu in demokratičnemu razvoju v graditvi socializma.

V izrednem, zgodovinsko tudi neponovljivem položaju so ti narodi kljubovali hudim preizkušnjam v obrambi svoje neodvisnosti in svoje suverene pravice, da si izbere pot lastnega razvoja v napredek in socializem, ko je kazalo, da je ta pot kanonizirana, predpisana in obvezna in da je kánon pripravljen, da se pragmatško ovekoveči z vsestranskim pritiskom celo z odkrito uporabo sile.

V povojnem obdobju, ki je mnogim narodom našega globusa prineslo osvoboditev, da kot samostojni in suvereni stopijo na svetovno prizorišče, je naša dežela moralno in materialno stopila odločno na stran najboljših hotenj in upov teh dežel in narodov, ne da bi se bala in ne da bi se le za trenutek obotavljala, da opozori na korenine novih nevarnosti za svobodo in neodvisnost narodov, na nove oblike kolonializma, na nevarnosti za svetovni mir.

Boreč se za svoj svobodni razvoj, za miroljubno sodelovanje in pomoč deželam, ki naj se rešijo iz stoletne zaostalosti, so narodi Jugoslavije osvo-

bajali sebe, se sami reševali iz zaostalosti in pripomogli, da so se zbrale sile, ki zaradi lastnega napredka niso ne hotele ne mogle prevzeti jarma blokovskega koncepta neodvisnosti in miru v duhu hladne vojne.

Z ramo ob rami z deželami in narodi enakega položaja, enakih usod in enakih odločnih teženj so se narodi Jugoslavije uprli politiki blokov in pripomogli, da je začela ta politika v danih okoliščinah pojemati v korist stvarne, svobodne in suverene presoje in odločitve, kje, v kateri obliki in kako uresničiti realistično aktivno miroljubno koeksistenco med deželami s sodobno civilizacijo.

Vse te etape obdobja druge svetovne vojne, Fultona, zmage kitajske revolucije, stalinskega pritiska na Jugoslavijo, hladne vojne, blokovske armature, Koreje, Dien Bien Fuja, kubanske revolucije, sueške krize 1956, Konga, Vietnama, izraelske agresije, so v življenju dežele, Jugoslavije, in v življenju osebnosti, Josipa Broza Tita, etape demokratičnega potrjevanja lastnega naprednega razvoja.

Če sta Tito in Jugoslavija pred dobrimi tridesetimi leti, po zmagovito končani vojni in ljudski revoluciji, imela možnost za samostojen demokratičen razvoj, sta se v teh desetletjih kot takšna tudi potrdila. Jugoslavija ni samo obljuba in možnost. Jugoslavija je izoblikovana stvarnost. Uresničena gotovost, da je mogoče socializem graditi in izgraditi v prijateljskih odnosih z vsemi narodi, ki žele sodelovanja na enakopravnih temeljih. Gotovost, da socializem ne pomeni zapiranja vase, marveč vključevanje v družbene, gospodarske in kulturne tokove vsega človeštva. Da je človek v središču boja za socializem, in sicer ne abstrakten človek za daljni abstraktni socializem dogem, marveč sedanji človek za socializem, ki je naše vsakdanje življenje.

Vsakdo ima lahko svoje poglede na sedanost in na prihodnost, vsakdo lahko hodi svojo pot razvoja in napredka, kolikor to ni navzkriž s svobodo in neodvisnostjo drugih narodov in z demokratičnimi svoboščinami lastnega. Narodi Jugoslavije, ki spoštujejo to in ki ne žele sugerirati ali vsiljevati karkoli od svojih nazorov in prakse drugim narodom in deželam, so pod Titovim vodstvom odprli novo stran človeškega napredka v svojem demokratičnem, humanističnem razvoju, ki je človeka kot samoupravljalca postavil v središče družbene, gospodarske, politične in kulturne aktivnosti.

Ne trdimo, da smo našli kamen modrosti. Ne mislimo, da so naše izkušnje obvezne za nove izkušnje drugih narodov, vemo pa, da izraža osebnost Josipa Broza Tita obliko naprednega razvoja, ki postopoma, v vsakdanjem boju s starim, preživelim postaja stvarnost. Pota človeškega razvoja so dolga. Na torišču demokratičnega razvoja Jugoslavije lik Josipa Broza Tita ne pripada legendi, marveč je del sedanosti, ki pripravlja bolj humano prihodnost. V to mi verujemo in tako delamo.

Iz uvoda v knjigo Vilka Vinterhalterja *Življenjska pot Josipa Broza*. Prevedel Jože Zupančič, 1968.